

different functions (predictive, practical) of political science. The authors prove that the category analyzed has multi-functional application in theoretical descriptions of political science.

М. О. МЕГРЕЛИШВІЛІ

**ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КОНСТРУКТИВНОГО
І ДЕСТРУКТИВНОГО У СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ
XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ**

Ідея взаємозв'язку конструктивного і деструктивного в суспільному бутті в неявному виді існує в різних міфологічних, релігійних, філософських вченнях з часів формування цих форм суспільної свідомості. Вона тісно пов'язана з проблемами визначення сутності людської природи, творчості, прогресу, історичної закономірності та деяких інших, часто виступаючи як їх складова частина. У XX – на початку XXI століття актуальність проблеми взаємозв'язку конструктивного і деструктивного у суспільному бутті зумовлена наявністю гострих протиріч у розвитку людства. Розуміння того як висвітлювалась та вирішувалась мислителями протягом останнього століття зазначена проблема, що прогнозувалося і що стало дійсністю, допоможе зрозуміти сутність досліджуваного взаємозв'язку і зрештою віднайти конструктивні шляхи подальшого розвитку соціуму.

Мета цієї статті – простежити еволюцію ідеї взаємозв'язку конструктивного і деструктивного в суспільному бутті у XX – на початку XXI століття.

Дослідження зазначеної проблеми у цей період відбувалося в декількох напрямках. По-перше, взаємозв'язок конструктивного і деструктивного в суспільному бутті розглядався як історична закономірність, тобто як те, що має місце (з різними специфічними проявами) на всіх етапах розвитку людства. Одним з яскравих прикладів подібного дослідження є історіософська концепція А. Тойнбі, а саме положення про «Виклик-і-Відповідь». По-друге, даний взаємозв'язок розглядався мислителями у контексті гострих протиріч сучасності, тобто як те, що властиве виключно певному періоду існування суспільства (наприклад, специфічні протиріччя індустріального або інформаційного суспільства). В цій статті ми зосередимось саме на останньому напрямку.

Слід підкреслити, що суспільствознавці, про здобутки яких піде мова, у більшості випадків, досліджуючи амбівалентність суспільного розвитку, не використовували терміни «конструктивне» і «деструктивне». Втім, проаналізувавши положення їх концепцій можна стверджувати, що йдеться саме про взаємозв'язок конструктивного і деструктивного у суспільному бутті. При цьому взаємозв'язок конструктивного і деструктивного розуміється у тому сенсі, що конструктивна діяльність за певних умов може мати деструктивні (негативні) наслідки; і навпаки, деструктивні дії (події) через деякий час можуть дати позитивний (конструктивний) результат. Відзначимо також, що ця проблема привертала увагу фахівців різних наукових галузей: економістів (наприклад, Й. Шумпетер розглядав процес «творчого руйнування» як сутність капіталізму); психологів (наприклад, К. Роджерс досліджував психологічні умови конструктивної та руйнівної творчості). Проте, в цій роботі обмежимося аналізом розвитку ідеї у соціально-філософському аспекті.

Одним з перших дослідників у XX столітті, який звернув увагу на поліпшення життя для більшості населення Західної цивілізації та водночас виникнення негативних тенденцій у суспільстві, пов'язаних в основному з наслідками панування мас, був Х. Ортега-і-Гассет. Згідно йому маса «... вирішила переміститися на авансцену, зайняти там місце, отримати задоволення і блага, що раніше були адресовані лише небагатьом» [6, с. 22]. Оскільки, на думку мислителя, маси не в змозі керувати навіть власною долею, а не те що суспільством, то Європа в першій третині XX століття опинилась в найважчому кризовому становищі, яке тільки можливо [6].

В цілому негативне ставлення філософа до мас не пов'язано з тим, що це позиція інтелектуала або аристократа. Х. Ортега-і-Гассет вважає, що можна знайти в будь-якому суспільному класі і представника мас, і представника справжньої обраної меншини. Проводячи розмежування між ними, філософ відзначає, що представник еліти пред'являє до себе строгі вимоги; представник мас – завжди задоволений собою; що людина еліти проводить життя в служінні, в той час як представник мас не здатний підкорюватися не лише представникам еліти, але й моральним заповідям. Головна ж проблема в тому, що людина мас не може планувати і проектувати, вона пливе за течією, не здатна створювати, якими б великими не були її можливості, вона не здатна до конструктивного мислення, і як підкреслює філософ, «не дивно, що сьогодні,

коли маси торжествують, торжествує і насильство, стаючи єдиним аргументом і єдиною доктриною» [6, с. 105].

При цьому, на думку філософа, панування мас має і певний позитивний аспект, оскільки показує, що середній рівень життя сьогодні вище, ніж був вчора [6].

Розмірковуючи про ті величезні можливості, що з'явилися в сферах науки і техніки, розваг і масових комунікацій, фізичного розвитку і спорту, філософ зазначає, що все це загалом призводить до уявлення про фантастичну всемогутність людини. Разом з тим Х. Ортега-і-Гассет приходиться до висновку: «... ми живемо в епоху, яка відчуває себе здатною досягти чого завгодно, але не знає чого саме. Вона володіє всім, тільки не собою. Вона заблукала у власному достатку. Більше ніж будь-коли засобів, більше знань, більше техніки, а в результаті світ як ніколи нещасний – його зносить течією» [6, с. 44-45].

Отже, вже на початку ХХ столітті попри небачений розвиток науки і техніки, більш високий рівень життя ніж будь-коли до цього, оптимізм щодо подальшого розвитку людства, який в цілому був властивий добі просвітництва, поступово замінюється більш стриманим поглядом, а подекуди і зовсім песимістичним. В першій половині ХХ століття Н. Бердяєв, М. Хайдеггер, К. Ясперс та інші намагаються передбачити можливі результати бурхливого розвитку техніки.

Так, К. Ясперс зазначав, що техніка радикально змінила повсякденне життя людини, «... насильницькі перемістила трудовий процес і суспільство ... в сферу масового виробництва, перетворила все існування на дію деякого технічного механізму, всю планету – в єдину фабрику» [9, с. 121]. Він вважав, що ця доба перетворення має руйнівний характер, оскільки людина або перебуває у стані глибокого незадоволення собою, або втрачає свою індивідуальність, її дух зводиться до здатності навчатися і виконувати корисні функції. Спроби зрозуміти сутність людини за допомогою тестів, а потім класифікувати отримані дані, також оцінюються філософом як один з проявів перетворення людини на частину величезного механізму. Показуючи амбівалентні риси сучасного йому суспільства, К. Ясперс приходиться до висновку, що «... сьогодення являє собою катастрофічне збіднення в області духовного життя, людяності, любові та творчої енергії; і лише одне – успіхи науки і техніки – дійсно складає його велич порівняно зі всім попереднім» [9, с. 119]. В той же час, розмірковуючи про безмежні можливості та загрози для людства з боку розвитку технічної реальності, К. Ясперс зазначав, що людина потрапила під владу техніки, не помітивши коли і як це відбулося, і вже не зможе звільнитися від впливу створеної нею техніки. Втім, техніка лише засіб, сама по собі вона є нейтральною. І врешті все залежить від людини – буде техніка використана заради блага чи заради зла [9].

У середині ХХ століття особливу увагу внутрішнім суперечностям розвинутої західної цивілізації приділили представники франкфуртської школи: Т. Адорно, М. Горкгаймер, Г. Маркузе, Е. Фромм. Зокрема, Г. Маркузе, дослідивши індустріальне суспільство, відзначив, що ніколи раніше воно не мало такого багатства інтелектуальних і матеріальних ресурсів і, відповідно, ніколи раніше не відбувалося панування суспільства над індивідом у такому обсязі, що здійснюється за рахунок маніпуляції людськими потребами. «Транспортні засоби та засоби масової комунікації, предмети домашнього вжитку, їжа та одяг, необмежений вибір розваг та інформаційна індустрія несуть з собою стосунки і звички, що приписуються, стійкі інтелектуальні і емоційні реакції, які прив'язують споживачів за допомогою того, що доставляють їм більше або менше задоволення до виробників, і, через цих останніх, – до цілого» [5, с. 275]. Як наслідок, продовжував Г. Маркузе, у людини формується одновимірне мислення і одновимірне поведінка. Основою, джерелом цього стану є раціональне підприємництво, яке суперечливе саме по собі. «Наукове управління і науковий розподіл праці у великому ступені збільшили продуктивність економічного, політичного і культурного підприємництва. Результатом став більш високий рівень життя. У той же самий час і на тій же самій основі це раціональне підприємництво привело до створення моделі свідомості і поведінки, які виправдовували і пробачали навіть ті риси цього підприємництва, які найбільшою мірою сприяють руйнуванню і пригнобленню. Науково-технічна раціональність і маніпулювання злилися в нову форму соціального управління» [5, с. 408].

Поступово, за допомогою засобів масової інформації в товарну форму перетворюються мистецтво, політика, релігія і філософія, які «... в цьому перетворенні втрачають більшу частину своєї істини» [5, с. 321].

Г. Маркузе звертає також увагу на ще одну важливу проблему індустріального суспільства – стрімкий ріст населення, що посилює боротьбу за існування. «Прагнення до розширення «життєвого простору» діє не лише в міжнародній агресії, але і усередині нації. Тут експансія всіх форм колективної праці, суспільного життя і розваг вторглася у внутрішній простір особи

і практично унеможливила таку ізоляцію, в якій наданий самому собі індивід може думати, запитувати і знаходити відповіді на свої питання» [5, с. 503].

Звідси логічний висновок мислителя: «розвинена індустріальна цивілізація – це царство комфортабельної, мирної, розмірної, демократичної несвободи, що свідчить про технічний прогрес» [5, с. 264].

Не минули увагою взаємозв'язок конструктивного і деструктивного в суспільному бутті і представники постмодернізму, які гострі суперечності сучасності пов'язували з пануванням європейського раціоналізму. «Постмодернізм встановлює прямий зв'язок між тотальністю як сутнісною рисою раціональності і тоталітаризмом або авторитарними тенденціями у суспільствах ХХ ст... Знамените «Знання – сила!» нині виродилося в знання однієї сили: як її накопичувати, уміло застосовувати, як її упродовжувати в свідомість людини. Аналітизм, логоцентризм підточують творчі сили людини, висушують її душу, вбивають уяву. Саме час говорити про диктатуру Розуму» [4, с. 94].

Взаємозв'язок конструктивного і деструктивного в суспільному бутті у працях одного з яскравіших представників постмодернізму Ж. Бодрійяра виявляється при дослідженні ним парадоксальності суспільства споживання. «Суспільство споживання є в одному і тому ж плані суспільством турботи і суспільством репресії, мирним суспільством і суспільством насильства» [3, с. 220].

Для мислителя суспільство споживання – це суспільство, де не просто штучно нав'язують індивідові певний товар, це суспільство, де відбувається «... соціальне дресировання у споживанні, тобто новий і специфічний спосіб соціалізації, що з'явився у зв'язку з виникненням нових продуктивних сил і монополістичним перевлаштуванням економічної системи з високою продуктивністю» [3, с. 111]. Оскільки немає меж росту людських потреб, тому «замість достатку ми маємо «споживання», що форсується до безкінечності, рідну сестру бідності» [3, с. 96]. «Людина споживання» в концепції Ж. Бодрійяра «... одержима жахом «упустити» що-небудь, упустити насолоду, якою би вона не була» [3, с. 110].

Ж. Бодрійяр зазначає, що можливість мати все більше і більше індивідуальних і колективних благ має в якості своєї протилежності серйозну «шкідливість», яка складається, з одного боку, з наслідків промислового розвитку і технічного прогресу, з іншого – з наслідків самих структур споживання. До цієї шкідливості філософ відносить: деградацію навколишнього середовища; нестачу простору, часу, тиші; штучно прискорене старіння продуктів споживання і появу фальшивих новацій; руйнування в різних формах (символічній формі і у формі систематичній інституційній деструктивності); втрату безпосередньої людяності у відносинах, яку замінила інституційна посмішка і т.ін. При цьому «... «культурна шкода», що зобов'язана технічним і культурним результатам раціоналізації і масового виробництва, не піддається строгому підрахунку» [3, с. 63].

Особливу увагу Ж. Бодрійяр приділяє людському тілу як об'єкту споживання. «Його «нове відкриття» після тисячолітньої ери пуританства, що пройшло під знаком фізичного і сексуального звільнення, його поширення в рекламі, моді, масовій культурі (і особливо жіночого тіла, потрібно б зрозуміти чому), гігієнічний, дієтичний, терапевтичний культ, яким його оточує, нав'язливість молодості, елегантності, мужності або жіночності, догляду, режимів, жертвних занять, які з ним пов'язані, міф Задоволення, який його обгортає, – все сьогодні свідчить, що тіло стало об'єктом порятунку. Воно буквально замінило собою душу в цій моральній і ідеологічній функції» [3, с. 167-168]. Розмірковуючи про цей аспект суспільства споживання, Ж. Бодрійяр робить висновок, що сучасна етика, на відміну від традиційної, «... приписує кожному індивідові слугувати власному тілу» [3, с. 182].

Ще однією особливістю суспільства споживання є його кореляція з насиллям. Прояви і види насилля бувають різними. З одного боку це повсякденне споживання насилля в невеликих дозах через ЗМІ для того, щоб, як стверджує мислитель, «... усунути привид реальної крихкості цього умиротвореного життя... » [3, с. 221]. З іншого боку, насилля виникає як наслідок фундаментальних протиріч достатку (що відрізняється від насилля, яке породжує бідність і експлуатація) і що може стати хронічним у розвинених і високорозвинених країнах: «... подібні феномени охоплюють як деструктивність (насильства, злочини), так і заразливу депресивність (втома, самогубство, неврози), проходячи через форми колективної втечі (наркотики, хіпі, ненасильство)» [3, с. 222].

Підсумовуючи, Ж. Бодрійяр зазначає, що ера споживання є ерою глибокого відчуження. «Логіка товару поширюється, управляючи сьогодні не лише процесами праці і виробництва матеріальних продуктів, вона управляє всією культурою, сексуальністю, людськими відносинами

аж до індивідуальних фантазмів і імпульсів. Все охоплено цією логікою не лише в тому сенсі, що всі функції, потреби об'єктивуються і маніпулюються під знаком прибутку, але і в тому глибшому сенсі, що все робиться виставою, тобто представляється, виробляється, організовується в образи, в знаки, в моделі, що споживаються» [3, с. 239-240].

Бурхливий розвиток науки та техніки і зумовлені цим процесом зміни у соціальній структурі суспільства у повсякденному і особистому житті окремої людини привертала увагу багатьох видатних мислителів ще у першій половині ХХ століття. Проте, в останній третині ХХ – на початку ХХІ століття тема негативних наслідків втілення в суспільне життя і виробництво результатів наукової творчості стає однією з головних у різних суспільних науках. При цьому вона часто розглядається в контексті різноманітних суперечливих економічних, політичних, культурних проявів глобалізації. Такими аспектами розвитку соціуму займалися багато видатних вчених, серед яких З. Бауман, У. Бек, Е. Гіденс, Г. Йонас, Н. Луман, Н. Моїсєєв, Р. Нісбетт, А. Тоффлер та ін. Зупинимось на працях деяких з них.

Знаковою у цьому плані є робота У. Бека «Суспільство ризику. На шляху до іншого модерну». Для німецького мислителя суспільство ризику це «... не революційне суспільство, а щось гірше – суспільство катастроф. У ньому надзвичайне положення загрожує стати нормою життя» [2, с. 96]. Проаналізувавши ситуацію з розвитком науки і зростанням ризиків, він прийшов до висновку: «... якщо раніше йшлося про загрози, обумовлені «ззовні» (боги, природа), то нині історично нова якість ризиків полягає в їх одночасно науковій і соціальній конструкції, причому в потрійному сенсі – наука стає причиною, засобом дефініції та джерелом вирішення ризиків...» [2, с. 236]. При цьому, вважає мислитель, у добу розвиненої цивілізації, що повинна була надати людям свободу вибору, позбавити залежності від природи, «... виникає нова, глобальна залежність від ризиків, що охоплює весь світ, перед обличчям якої індивідуальні можливості вибору не мають сили хоча б тому, що шкідливі та отруйні речовини в індустріальному світі вплетені в елементарний процес життя» [2, с. 48-49].

У. Бек показує суперечливість суспільства ризику, яка полягає в тому, що, з одного боку, ризики не визнають класової диференціації, стосуються всіх суспільних верств, оскільки «... нужда ієрархічна, смог демократичний» [2, с. 42], з іншого боку, класове суспільство не зникає, а посилюється, тому що ті, хто має владу, значне матеріальне забезпечення і володіють необхідною інформацією, мають більше можливостей уникнути ризиків. Водночас, відзначає мислитель, разом з ризиками зростає і бізнес. «Це стає абсолютно очевидним на прикладі розвитку відповідних галузей економіки, а також зростаючих асигнувань суспільства на охорону довкілля, боротьбу з цивілізаційними хворобами і так далі. Промислова система витягує бариші з несприятливих умов, які вона ж і породжує, і бариші чималі» [2, с. 67]. Саме тому, згідно У. Беку, не усовуються причини ризиків, а відбувається лише їх косметична обробка (наприклад, установка очисних фільтрів при збереженні джерел забруднення), яка насправді лише примножує загрози.

Вчений зазначає, що ризики породжують нову міжнародну нерівність, оскільки найбільш ризиковане виробництво розміщується у бідних країнах з дешевою робочою силою в умовах, де промислові концерни вільні від законодавчих обмежень. Відтак, «до бідності третього світу додається жах перед розкованими руйнівними силами розвиненої індустрії, багатой ризиком» [2, с. 51].

У. Бек звертає також увагу і на те, що цивілізаційні ризики таять загрозу для демократії, з'являються тенденції «легітимного» тоталітаризму. «Туга за «твердою рукою» зростає в тій же мірі, в якій розхитується навколишній світ людини. Жага порядку і надійності оживляє примари минулого» [2, с. 338].

З. Бауман, багато в чому продовжуючи досліджувати питання, підняті У. Беком, показує суперечливий розвиток західного суспільства на рубежі ХХ-ХХІ століть на різних рівнях реальності: від глобального до індивідуального. При цьому він зосереджує особливу увагу на таких рисах сучасного західного суспільства як: поглиблення індивідуалізму (наслідком є криза громадянськості), посилення невизначеності у різних сферах буття (наслідком є життя у атмосфері невпевненості і постійного страху). Невизначеність сьогодення, на думку З. Баумана, є могутньою індивідуалізуючою силою, яка роз'єднує замість того щоб об'єднувати людей. Водночас він підкреслює, що невизначеність і гнучкість сучасного світу, насамперед у плані соціальної стратифікації, поряд з вочевидь негативними мають і позитивні наслідки, оскільки «... жоден вирок природи не є остаточним, а жоден опір реальності – непереборним. Людина дістає можливість помряти про інше життя – більш пристойне, більш терпиме і навіть радісніше. А якщо додатково вона впевнена в своїх здібностях мислити і у силі своїх м'язів, то вона може діяти відповідно до

своїх мрій і, напевне, навіть змусити їх збутися... » [1, с. 178]. Відсутність віри у прогрес пояснюється вченим по-перше тим, що чим більшою є невпевненість і слабкішим контроль над теперішнім, тим менше планів у людини на майбутнє. По-друге тим, що «всі картини щасливого суспільства... виявилися або нездійсненою мрією, або – якщо їх втілення насправді і було оголошено – нежиттєздатними [конструкціями]. На практиці виявилось, що будь-яка [нова] форма соціальної організації приносить стільки ж нещастя, скільки і щастя, якщо не більше. Це відноситься в рівній мірі і до двох головних антагоністів – вже збанкрутілого марксизму і нині правлячого економічного лібералізму» [1, с. 141].

Характеризуючи західне суспільство, що вступає у XXI століття, науковець виділяє важливу його особливість, яка залишилась від західного суспільства Нового часу. Це «... нав'язлива і всепоглинаюча, безперервна і безупинна модернізація, величезне і всеосяжне прагнення до творчого руйнування (або, що теж можливо, до руйнівної творчості: до «розчищення майдану» для «нових і покращених» конструкцій; «демонтажу», «вирізання», «відкидання», «мінімізації» в ім'я більшої продуктивності або конкурентоспроможності)» [1, с. 131]. Він приходиться до висновку, що безпрецедентна свобода, неможливість зупинитися, гонитва за максимальною вигодою, як основним критерієм «правильних» і «неправильних» вчинків, породжують страх і відчуття невпевненості, адже суспільство не пропонує колективних засобів для позбавлення від індивідуальних невдач. Це, в свою чергу, нівелює вищі цінності, оскільки «... там, де панує невпевненість, залишається мало часу як для турботи про цінності, що витають вище за рівень повсякденних турбот, так і для всього, що виходить за вузькі межі швидкоплинного моменту... Якщо нічого не буде зроблено відносно примари невпевненості, що переслідує нас, то і реставрація віри в довговічні і міцні цінності має мало шансів на успіх» [1, с. 201].

Приділяючи багато уваги проблемі розмивання границь суверенних держав під впливом екстериторіального капіталу, тих поступок і компромісів, на які йдуть уряди заради того, щоб утримати іноземні інвестиції, З. Бауман прогнозує, «століття, якому, ймовірно, судиться увійти до історії як століттю насильства, що спрямовувалось національними державами проти своїх громадян, підійшло до кінця. На зміну йому, швидше за все, прийде інше жорстоке століття – цього разу століття насильства, що породжується деструкцією національних держав під впливом глобальних сил, що не мають власної території і що вільно переміщуються в просторі» [1, с. 275].

На початку XXI століття проблема взаємозв'язку конструктивного і деструктивного особливо актуалізується викликами, зумовленими бурхливим розвитком генних технологій, які з новими відтінками підняли традиційні питання про природу людини, про її життя та смерть. Серед дослідників, що займаються цим питанням – В. Глазко, В. Поттер, П. Тищенко, Ф. Фукуяма, Ю. Хабермас, В. Чешко та ін.

Зокрема Ю. Хабермас, розмірковуючи про майбутнє людської природи в контексті позначеного напрямку, розглядає можливі наслідки поширення ліберальної енгеніки. Під ліберальною енгенікою він розуміє «... практику, що віддає ухвалення рішення про втручання в геном заплідненої яйцеклітини на розсуд батьків» [8, с. 93].

На думку Ю. Хабермаса впровадження даної практики може спричинити те, що:

«– генетично запрограмовані особи вже більш не розглядатимуть себе як безроздільних авторів своєї власної історії життя,

– у стосунках з попередніми поколіннями вони вже більше не можуть без будь-яких обмежень розглядати себе як рівних за походженням особистостей» [8, с. 93].

Ю. Хабермас вважає, що тенденції розвитку генних технологій «... підривають образ, створений нами про самих себе як про культурну видову істоту на ім'я «людина»... » [8, с. 51-52].

До цієї проблеми звертається і Ф. Фукуяма, зазначаючи, що в кінцевому рахунку біотехнологія може спричинити втрату людського ества, і ми цю зміну навіть не помітимо. Також він підіймає питання і про те які наслідки чекають людство, якщо батькам нададуть право за допомогою генних технологій змінювати своїх дітей. «Якщо перед багатими батьками раптом відкриється можливість підсилити розум своїх дітей і їх подальших нащадків, то ми маємо підстави не лише для моральної дилеми, але і для повномасштабної класової війни» [7, с. 31]. Для Ю. Хабермаса можливість генетичного програмування особи – це передусім моральна проблема, яка породжує новий тип управління, нове відношення до іншої особи з боку тих, хто здійснив ці маніпуляції. Таке управління, на його думку, раніше було можливе по відношенню до речей, але не до людей і воно зачепить, психічно травмує тих, хто стане об'єктом цих маніпуляцій. Ф. Фукуяма можливість генетичного програмування особи розглядає трохи в іншому ракурсі, а саме з боку тих привілеїв, які можуть отримати такі діти. Талановиті, успішні люди «... в тій мірі, в якій вони

можуть стати «дітьми вибору», генетично відібраними своїми батьками за певними властивостями, ... можуть почати все більше вірити, що їх успіх справа не сліпого щастя, а хорошого вибору і планування з боку батьків, тобто щось заслужене. Вони виглядатимуть, думатимуть, діятимуть і – мабуть – навіть відчуватимуть відмінно від тих, хто не був обраний у подібний спосіб, і свого часу можуть почати вважати себе створіннями іншого роду. Коротше кажучи, вони можуть відчути себе аристократами, але на відміну від аристократів попередніх часів їх претензії будуть засновані на природі, а не на умовності» [7, с. 224].

Розмірковуючи про майбутній «постлюдський» світ, що може породити свобода наукового дослідження, про можливі позитивні та негативні аспекти цього світу, Ф. Фукуяма приходить до висновку, що люди не зобов'язані вважати себе рабами прогресу, якщо цей прогрес не слугує людським цілям. «Дійсна свобода означає свободу політичної громадськості захищати цінності, які їй всього дорожче, і саме цією свободою ми повинні скористатися сьогодні по відношенню до біотехнологічної революції» [7, с. 308].

Отже, протягом останнього століття ідея взаємозв'язку конструктивного і деструктивного у суспільному бутті розвивалася, охоплюючи широкий спектр соціально-філософських проблем. У першій половині ХХ століття вона досліджувалася в основному екзистенціалістами у рамках соціальних аспектів функціонування техніки і суперечливих наслідків демократизації (поширення панування мас) у ряді суспільств Західної Європи. У 50-80х роках ХХ століття ця проблема була предметом дослідження представників франкфуртської школи та постмодернізму, які аналізували конструктивні та деструктивні риси так званого «суспільства споживання». З того ж часу і до сьогодні тема взаємозв'язку комфортного життя і негативних наслідків втілення у виробництво результатів наукової творчості, що забезпечує цей комфорт, стає однією з головних у суспільних науках і вивчається плеядою видатних мислителів різних філософських шкіл. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття проблема взаємозв'язку конструктивного і деструктивного піднімається фахівцями з біоетики, що актуалізує з новими відтінками традиційні питання про природу людини, про її життя та смерть, зумовлені бурхливим розвитком генних технологій. Також у цей період взаємозв'язок конструктивного і деструктивного виявляється при дослідженні суспільствознавцями економічних і політичних проблем, проблем уніфікації та водночас культурного розмаїття, що пов'язані з процесом глобалізації та антиглобалістичними настроями сучасного світу.

Перспективним напрямком дослідження у подальшому є розкриття механізму взаємозв'язку між конструктивною діяльністю і деструктивними наслідками у суспільному бутті.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / Зигмунд Бауман; [пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева]. – М.: Логос, 2002. – 390 с.
2. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / Ульрих Бек; [пер. с нем. В. Седельника и Н. Федоровой; послесл. А. Филиппова]. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
3. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Жан Бодрийяр; [пер. с фр., послесл. и примеч. Е.А. Самарской]. – М.: Республика; Культурная революция, 2006. – 269 с.
4. Гречко П.К. Концептуальные модели истории: Пособие для студентов / П.К. Гречко. – М.: Изд. корпорация «Логос», 1995. – 144 с.
5. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества / Герберт Маркузе; [пер. с англ., послесл., примеч. А.А. Юдина; сост., предисл. В.Ю. Кузнецова]. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 526 с.
6. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс. Дегуманизация искусства. Бесхребетная Испания: [сб.: пер. с исп.] / Хосе Ортега-и-Гассет. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2008. – 347 с.
7. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее. Последствия биотехнологической революции / Фрэнсис Фукуяма; [пер. с англ. М.Б. Левина]. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ОАО «ЛЮКС», 2004. – 349 с.
8. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы: На пути к либеральной евгенике? / Юрген Хабермас; [пер. с нем. М.Л. Хорькова]. – М.: Издательство «Весь Мир», 2002. – 144 с.
9. Ясперс К. Современная техника / Карл Ясперс // Новая технократическая волна на Западе: [сб. ст.: переводы] / Сост. и вступ. ст. П.С. Гуревича. – М.: Прогресс, 1986. – С. 119-146.

SUMMARY

The basic approaches to understanding of the correlation between constructive and destructive in society were analyzed. The influences of the main social problems of the last century on changes in these approaches were considered.